

نقش سرمایه‌گذاری‌های شهری در توسعه روستایی مورد: دهستان ژاورود (بخش مرکزی شهرستان کامیاران)

عبدالرضا رحمانی فضل‌ی^۱، عباس سعیدی^۲ و آرزو رحمان‌وند^۳

تاریخ وصول: ۱۳۹۳/۱۱/۴، تاریخ تایید: ۱۳۹۴/۱/۲۵

چکیده

روابط شهر و روستا در ایران از دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است، اما آنچه کمتر بررسی شده، دیرپایی کانونهای شهری در کنار مراکز روستایی بوده است. این ویژگی نه تنها زمینه‌ساز تفاوت‌گذاری بین سرزمینهای شرق و غرب به حساب آمده، بلکه، در معنای مفاهیمی همچون ناحیه و منطقه در گذشته تاریخی ایران زمین نقش داشته است. ویژگی بارز این هم‌بودی تاریخی، روابط سلطه‌آمیز شهر با روستاهای پیرامونی خود بوده است.

دگرگونی‌های اجتماعی- اقتصادی و سیاسی در سطح ملی و جهانی طی چندین دهه اخیر، زمینه‌ساز تغییر ماهیت این روابط و برقراری روابطی تازه شده است، هرچند روابط سنتی گذشته کم و بیش، اینجا و آنجا قابل ردیابی است. همگام با این روابط تازه، جریان‌های مختلفی بین شهر و روستا پدیدار شده است که از آن میان می‌توان به جریان افراد، نوآوری، تولید و شاید از همه مهمتر، جریان سرمایه اشاره نمود. امروز، بررسی این جریانها برای شناخت ماهیت روابط و دامنه تعامل شهر و روستا بیش از پیش مورد توجه کارشناسان قرار گرفته است.

این مقاله، بر اساس مطالعات میدانی، کوشش دارد نشان دهد، چگونه جریان سرمایه در محدوده مورد مطالعه نه تنها بر دامنه روابط روستایی- شهری، بلکه، در دگرگونی‌های درونی روستاها اثرگذار بوده است. بررسی پیامدهای جریان سرمایه در این محدوده نشان می‌دهد که اگرچه این گونه تعامل تازه زمینه‌ساز دگرگونی‌های مختلف محیطی- اکولوژیک، اجتماعی و اقتصادی شده است، اما نتوانسته است به درستی در تحول اقتصاد درونی روستا و نقش‌پذیری فعال روستاییان در جریان سرمایه و روند سرمایه‌گذاری‌ها نقش‌سازنده‌ای ایفا نماید.

کلیدواژگان: روابط شهر و روستا؛ جریان سرمایه؛ سرمایه‌گذاری شهری؛ توسعه روستایی؛ دهستان ژاورود؛ کامیاران

۱. دانشیار گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی.

۲. استاد گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی و عضو قطب علمی توسعه پایدار محیط جغرافیایی.

۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه شهید بهشتی.

مقدمه و طرح مسأله

شهر و روستا با وجود تفاوت‌های ذاتی ساختاری- کارکردی، اجزای تشکیل‌دهنده نظام یکپارچه فضایی به‌شمار می‌روند. اجزای سکونتگاهی این نظام همواره در معرض روابط و مناسباتی قرار دارند که در قالب جریان‌های مختلف، از جمله جریان افراد، نوآوری، اطلاعات، کالاها و سرمایه قابل ردیابی هستند (سعیدی، ۱۳۸۲). در این بین، عوامل و نیروهای گوناگونی در یک فرایند تعاملی اثرگذاری- اثرپذیری، سازوکارهای حاکم بر این روابط را تعیین می‌کنند. از سوی دیگر، افزایش نابرابری بین شهر و روستا، شهرگرایی شتابان، امنیت غذایی و حاشیه‌نشینی، از جمله پدیده‌هایی هستند که سبب توجه خاص کارشناسان و تصمیم‌سازان به نقش و جایگاه روابط تعاملی روستایی- شهری و کوشش در راستای دستیابی به راهبردهای توسعه یکپارچه، بویژه در قالب شبکه‌های منطقه‌ای (داگلاس، ۱۹۹۸)، تقویت اقتصادی مبتنی بر پیوندهای روستایی- شهری (تاکولی، ۲۰۰۶)، پویایی تحرک و تقویت بازارهای محلی (اگرگارد و همکاران، ۲۰۱۰) و دیگر راهبردهای توسعه‌ای شده‌اند (از جمله نک: سعیدی، ۱۳۹۳؛ ضمناً سوجا، ۲۰۰۸). در حالی که نگرش‌های پیشین به روابط سنتی شهر و روستا عمدتاً در قالب سرمایه‌داری بهره‌بری (بویک، ۱۳۹۰)، بر روابط یک‌سویه و سلطه‌آمیز شهر و روستا تأکید داشتند (همانجا؛ اهرلس، ۱۳۹۰)، رویکردهای تازه‌تر بر ضرورت پیوستگی و پویایی این روابط و برقراری پیوندهای روستایی- شهری اصرار می‌ورزند (تاکولی، ۲۰۰۶؛ وانلیون، ۲۰۱۰؛ سعیدی، ۱۳۸۲ و ۱۳۹۰)؛ هرچند علیرغم دگرگونی‌های دهه‌های اخیر، هنوز روابط سنتی گذشته کم و بیش، اینجا و آنجا، قابل ردیابی است (سلطانی مقدس، ۱۳۸۶؛ میکائیکی، ۱۳۷۰).

یکی از راهبردهای تعیین‌کننده در این بین، نقش شهرها در توسعه سکونتگاههای روستایی از طریق جریان سازنده سرمایه و سرمایه‌گذاری شهری در عرصه‌های روستایی است (از جمله، نک: سلطانی مقدس، ۱۳۹۲). محدوده روستاهای دهستان زاوود یکی از عرصه‌های روستایی است که در سالهای اخیر به سبب برخورداری از امکانات محیطی- اکولوژیک و منابع ارزشمند طبیعی، توجه سرمایه‌گذاران منطقه‌ای، بویژه سرمایه‌گذاران محلی شهر کامیاران، را جلب کرده است. این فرایند تازه زمینه‌ساز دگرگونی‌هایی در عرصه‌های مختلف محیطی- اکولوژیک، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی شده است، اما در کنار این‌گونه تغییرات، مسائلی نیز بروز کرده‌اند که در قالب این پژوهش، در چارچوب پرسش‌ها و پیش‌فرض‌هایی مورد واریسی قرار گرفته‌اند.

پرسش‌ها، پیش‌فرضها و اهداف پژوهش

این پژوهش با دو پرسش اساسی روبرو بوده است:

۱. چرا با وجود سرمایه‌گذاری‌های شهری و برپایی فعالیت‌های درآمدزا در پهنه برخی روستاهای این دهستان، تحولی چشمگیر در عرصه اقتصاد محلی روستایی پدیدار نشده است؟ براین اساس؛
 ۲. سرمایه‌گذاری‌های شهری چگونه و در چه شرایطی می‌توانند در دگرگونی‌های مثبت اقتصادی- اجتماعی و در راستای توسعه در سطح روستاها اثرگذار باشند؟
- بر این بنیاد، پیش‌فرض‌های پژوهش به شرح زیر مطرح بوده‌اند:
۱. خروج ارزش افزوده حاصل از سرمایه‌گذاری‌های شهری در روستاهای محدوده و عدم مشارکت روستاییان در این سرمایه‌گذاری‌ها به عدم تحرک اقتصادی روستاها منجر شده است.
 ۲. توانمندسازی و ترغیب روستاییان به سهام‌شدن در سرمایه‌گذاری، می‌تواند زمینه‌ساز گسترش سرمایه‌گذاری‌ها، فعالیت‌ها و تحول اجتماعی- اقتصادی روستاها گردد.
- بر این اساس، اهداف اصلی این پژوهش بر دو محور استوار بوده است:
۱. ارزیابی فرایند سرمایه‌گذاری‌های شهری، همراه با پیامدهای حاصل از آنها در عرصه‌های روستایی؛ و
 ۲. جستجوی راهکارهای اثرگذار اقتصادی برای ترغیب روستاییان به سرمایه‌گذاری‌های مشارکتی در راستای تحرک اجتماعی- اقتصادی روستاها.

مبانی نظری، روشها و فنون پژوهش

مبانی نظری این پژوهش بر رویکردی دوگانه، مبتنی بر دو نظریه متعارض استوار است: نخست بررسی چارچوبه‌ها و سازوکارهای نظریه سرمایه‌داری بهره‌بری و دیگر، راهبر شبکه منطقه‌ای که خود تا حدی بر مدل توسعه آگروپلین تکیه دارد (سعیدی، ۱۳۹۱/۱۳۹۲).

سرمایه‌داری بهره‌بری در ارتباط با مناسبات سنتی شهر و روستا، بر "سرشت انگلی شهرها" تأکید دارد و بر این باور است که روابط شهر و روستا در دنیای غیرصنعتی عمدتاً و پیوسته بر تحمیل نوعی ویژه از روابط سلطه، با ماهیت استثماری، از سوی شهرها بر محیط‌های روستایی استوار بوده است (سعیدی، ۱۳۸۲). اکارت اهلرس، با تکیه بر نوشته‌های مختلف هانس بوبک در این باره، ویژگی‌های اساسی این نظریه را در تحلیل روابط شهر و روستا این چنین جمع‌بندی نموده است:

"... شهرها نه تنها شالوده و اساس اولیه برپایی خود را مدیون حوزه روستایی پیرامونی هستند،

بلکه این حوزه از طریق مازاد تولید خود، اساس تغذیه جمعیت شهری را فراهم می‌سازد و در عین حال، حوزه بازاری تولیدات نهایی و یا نیمه‌تمام شهری به‌شمار می‌آید. شهرها محل اصلی اقامت زمینداران بزرگ (مالکان غائب) است و از این رو، مازاد تولید روستاها به مراکز شهری انتقال می‌یابد و در واقع، شهرها این گونه عواید را غصب می‌کنند. بدینسان، روستاها مراکز تولید و شهرها کانونهای بازاری و تجارت متکی بر تولیدات عرصه‌های روستایی به‌شمار می‌روند؛ بدین ترتیب، شهرهای سستی بر مبنای حومه روستایی پیرامون خود و به خاطر آن دوام و بقا می‌یابند. در نتیجه، روند تکوین اجتماعی - اقتصادی با پوشش ناچیز خود، منجر به رشد شهرها و واپس ماندن محیط‌های روستایی می‌گردد“ (اهلرس، ۱۳۹۰).

سرمایه‌گذاری‌های شهری در روستاهای مورد پژوهش در وضعیت موجود، مؤید برخی جنبه‌های نظریه سرمایه‌داری بهره‌بری است، اما با توجه به پدیده بودن روابط و شتاب گرفتن جریانهای مختلف روستایی - شهری در دهه‌های اخیر، این نظریه نمی‌تواند به ارایه راههای برونرفت از وضعیت توصیفی نیست. در مقابل، راهبرد شبکه منطقه‌ای تلاش دارد، با زمینه‌سازی و برقراری پیوندهای روستایی - شهری، به تعدیل نابرابریهای روستایی - شهری پرداخته، راههای تعدیل و منتفی ساختن روابط سلطه‌آمیز شهرها با روستا را جستجو نماید (داگلاس، ۱۹۸۸؛ سعیدی، ۱۳۸۲). افزون بر این، این راهبرد روابط سلسله‌مراتبی از بالا به پایین (روابط عمودی) را کافی ندانسته، بر برقراری روابط افقی بین شهرها با روستاها، تا کوچکترین دهکده‌های پیرامونی تاکید می‌ورزد (همانجا).

روش پژوهش در این مقاله توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای (اسنادی) و میدانی است. در شیوه کتابخانه‌ای، کتابها، مقاله‌ها، اسناد، نقشه‌ها و گزارش‌های تحقیقاتی مورد واری قرار گرفته‌اند. در مطالعات میدانی، با استفاده از فنون مشاهده مستقیم، بهره‌گیری از پرسشنامه و انجام مصاحبه، داده‌های لازم گردآوری شده‌اند. از آنجا که جامعه آماری این پژوهش در دو سطح روستاها و خانوارهای ساکن بوده است، در سطح اول، از تمام‌شماری و در سطح دوم با نمونه‌گیری (براساس فرمول کوکران)، از ۳۱۳ خانوار پرسشگری به‌انجام رسیده است. در پایان، داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده با بهره‌گیری از روش‌های آمار توصیفی و تحلیلی و با استفاده از نرم‌افزار Excel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

ویژگی‌های محدوده مورد پژوهش

محدوده مورد مطالعه روستاهای دهستان ژاورود، به مرکزیت روستای گشکی، از بخش مرکزی شهرستان کامیاران (استان کردستان) است. مرکز این دهستان تا شهر کامیاران ۳۲ کیلومتر فاصله دارد. این دهستان با ۱۲۱ کیلومتر مربع وسعت و ۲۷ روستا، از شمال به دهستان پایگلان (شهرستان سروآباد)، از شمال شرق و شرق به دهستان گاورد، از جنوب شرق و جنوب به دهستان شاهو و از جنوب غرب و غرب به استان کرمانشاه و از شمال غرب نیز به دهستان ژریژه (شهرستان سروآباد) محدود می‌گردد. میانگین گرمای سالانه طی دوره زمانی ۲۰۰۶-۲۰۱۴، ۱۴/۷ درجه سانتیگراد و مقدار متوسط بارش سالانه در همین دوره برابر ۴۳۹/۵ میلی‌متر بوده است.

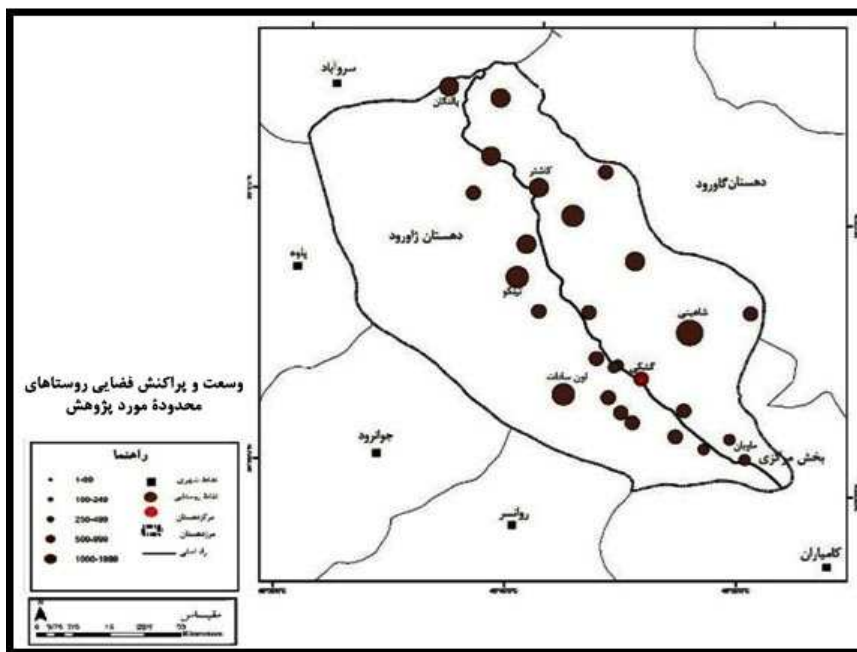
جدول ۱: تعداد و جمعیت روستاهای محدوده مورد پژوهش

ردیف	نام روستا	جمعیت		ردیف	نام روستا	جمعیت	
		خانوار	نفر			خانوار	نفر
۱	تخت زنگی	۱۱۰	۴۰۳	۱۵	تیلکوه	۱۸۰	۸۵۶
۲	کاوانه حسین	۴۳	۱۶۴	۱۶	زبویه	۴۵	۱۹۷
۳	کاوانه شریف	۵	۱۶	۱۷	کاشتر	۱۱۳	۴۵۰
۴	کره گل	۲۱	۸۰	۱۸	گازرخانی	۱۰۳	۴۶۶
۵	کلاتی	۵۳	۲۲۱	۱۹	شاهینی	۵۰۹	۱۸۸۰
۶	کوره دره سفلی	۶۷	۲۶۷	۲۰	بزوش	۱۳۵	۶۱۲
۷	کوره دره علیا	۳۸	۱۷۶	۲۱	عصرآباد	۶۳	۲۵۱
۸	گشکی	۳۳	۱۳۲	۲۲	پشاپاد	۱۳۲	۵۶۲
۹	لون کهنه	۵۵	۲۲۷	۲۳	یوزیدر	۱۵۰	۶۷۵
۱۰	ماویان	۲۴	۹۹	۲۴	میرگسار	۴۱	۱۹۴
۱۱	چرسانه	۶۹	۲۶۳	۲۵	پلنگان	۱۹۴	۸۲۱
۱۲	لون سادات	۳۱۲	۱۳۱۶	۲۶	دژن	۱۴۲	۵۹۶
۱۳	میسوراب	۴۷	۲۱۵	۲۷	سرریز	۲۳۶	۹۸۴
۱۴	تنگی ور	۴۴	۲۱۳	۲۸	جمع کل	۲۹۶۴	۱۲۳۳۶

ماخذ: بر اساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰

روستاهای عصرآباد (۲۱۲۲ متر) و روستاس پلنگان (۱۲۲۲ متر) به ترتیب مرتفع‌ترین و کم‌ارتفاع‌ترین روستاهای این دهستان به‌شمار می‌روند. براساس سرشماری ۱۳۹۰، روستاهای

شاهینی با ۵۰۹ خانوار (۱۸۸۰ نفر) و کاوانه شریف با ۵ خانوار (۱۶ نفر)، به ترتیب بزرگترین و کوچکترین روستاهای دهستان زاوود هستند (جدول و نقشه شماره ۱).

نقشه ۱: وسعت و پراکنش فضایی روستاهای محدوده مورد پژوهش

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش حاکی از بروز دگرگونی‌های پر دامنه در عرصه‌های روستایی است. البته، همه این دگرگونی‌ها حاصل سرمایه‌گذاری‌های شهری نبوده، بعضاً نتیجه تشدید جریان‌های روستایی - شهری طی دهه‌های اخیر و اجرای برخی برنامه‌های عمرانی، از جمله اجرای طرح‌های هادی، بوده است. این دگرگونی‌ها را می‌توان از جنبه‌های مختلف، به شرح زیر مورد بررسی قرار داد:

دگرگونی‌های محیطی - اکولوژیک

استفاده بی‌رویه از منابع طبیعی آب و خاک، در کنار دفع نامناسب فاضلاب، زباله و جریان رواناب به‌هنگام بارش در سطح معابر روستایی پیوسته از معضلات محیطی بسیاری از

روستاها بوده است. این معضل در روستاهای مورد پژوهش نیز به‌نحوی بارز مشهود است. برخی سرمایه‌گذاری‌های شهری به این معضل دامن زده، در روند آلودگی منابع آب و خاک روستایی نقش بارزی داشته‌اند. سرمایه‌گذاری‌های شهری، به‌ویژه در زمینه پرورش آبزیان، با ایجاد تأسیسات در کنار و یا حتی در مسیر رودخانه‌ها، ضمن بهره‌گیری از آب سالم رودخانه‌های محلی، زمینه‌ساز آلودگی جدی منابع آب روستاها شده‌اند. ورود فاضلاب این گونه تأسیسات به آب رودخانه‌ها، در کنار فاضلاب‌های خانگی، نه تنها موجب آلودگی، بلکه به خطرانداختن بهداشت و محیط زیست روستاییان شده است، به‌خصوص آن‌که اغلب رودخانه‌های محلی از میان بافت روستاها جریان دارند. از روستاهای محدوده که بیشتر در معرض این روندهای آلوده‌ساز هستند، می‌توان از روستاهای پالنگان، لون سادات، دژن، ماویان، کوره دره علیا، کلاته و لون کهنه نام برد. این روستاها به‌سبب قرارگیری در حاشیه و یا دو سوی رودخانه گاورود، بیشتر در معرض آلودگی‌های حاصل از ورود فاضلاب‌ها و بعضاً زباله‌های خانگی و نیز فاضلاب تأسیسات پرورش ماهی و مانند آن هستند.

مجتمع پرورش ماهی روستای تخت زنگی

مجتمع پرورش ماهی روستای پالنگان

دگرگونی‌های کالبدی روستاها

طی دهه‌های اخیر، اغلب روستاهای محدوده مورد پژوهش دستخوش دگرگونی‌های کالبدی بوده‌اند. این دگرگونی‌ها نه تنها تحت تأثیر سرمایه‌گذاری‌های شهری، بلکه ضمناً متأثر از رشد کالبدی شهر کامیاران، تمایل به شهرگرایی در بین خانوارهای روستایی و نیز اجرای طرح‌های عمرانی بوده است. رشد کالبدی شهر کامیاران طی چند دهه اخیر، همچون اغلب شهرهای کشور، زمینه‌ساز پدیده خوردگی و الحاق بوده است (ضمناً نک: احمدی، ۱۳۹۱؛ ایمانی، ۱۳۹۳)، به نحوی که عرصه برخی روستاهای محدوده به پهنه شهری ملحق شده، بعضاً موجب شکل‌گیری محله‌های تازه شهری شده است. بدین ترتیب، در پی رشد بی‌رویه شهر کامیاران، بعضی اراضی کشاورزی روستاهای پیرامونی به زیرساخت و سازه‌های شهری در آمده‌اند. دگرگونی‌های کالبدی که مستقیماً به سرمایه‌گذاری‌های شهری مربوط می‌شود، ساخت واحدهای مسکونی و تأسیساتی است که سرمایه‌گذاران شهری در عرصه روستاها به‌انجام رسانده‌اند. این‌گونه ساخت و سازها هم در درون بافت مسکونی و هم بر روی برخی زمین‌های کشاورزی، زیر کشت صیفی، صورت پذیرفته‌اند. آنچه که در ارتباط با سرمایه‌گذاری‌های شهری مطرح است، ساخت تأسیسات، به‌ویژه در زمینه پرورش آبزیان و کشت صیفی به‌صورت گلخانه‌ای است که دگرگونی‌هایی را در بافت عمومی روستا، به‌ویژه بافت طبیعی آن در پی داشته است.

بدنبال این دگرگونی‌ها، روستاهای بزرگ محدوده، از جمله روستاهای لون سادات، شاهینی و تیلکو، شاهد تغییرات کالبدی و افزایش تعداد واحدهای مسکونی بیشتری بوده‌اند. یکی از علل گسترش ساخت و یا بازسازی واحدهای مسکونی در اغلب روستاهای محدوده، امکان دریافت وام مسکن از طریق بنیاد مسکن و یا کمیته امداد در یکی - دو دهه اخیر بوده است که اغلب خانوارها از این امکان استفاده کرده‌اند. ورود و کاربرد مصالح جدید و تبعیت از پلان‌ها و الگوهای شهری در ساخت واحدهای مسکونی نیز از دیگر دگرگونی‌های کالبدی رایج در روستاهای محدوده به‌شمار می‌رود.

در مقابل، روستاهایی همچون میسوراب، کره‌گل و کلاته در معرض کمترین رشد کالبدی بوده‌اند. روستای پالنگان نیز علیرغم وسعت نسبتاً زیاد خود، به سبب برخورداری از بافت

با ارزش تاریخی و نظارت سازمان میراث فرهنگی، شاهد دگرگونی بافت و از جمله، بازسازی یا افزایش واحدهای مسکونی نبوده است، هرچند با رونق گردشگری، بعضی تأسیسات اقامتی در این روستا شکل گرفته است.

اجرای طرح‌های هادی روستایی در برخی روستاهای محدوده، از جمله در لون سادات، شاهینی، تیلکو، کاشتر و گازرخانی، زمینه‌ساز اصلاح شبکه معابر اصلی روستایی و تسهیل در رفت و آمد روستاییان شده است. جالب اینکه در اجرای این طرح‌ها بافت ارگانیک رعایت شده و کمتر تعریض راه و تخریب واحدهای مسکونی مدنظر بوده است.

دگرگونی‌های فرهنگی - اجتماعی

دگرگونی‌های دهه‌های اخیر، در کنار تغییرات کالبدی، با دگرگونی‌هایی در زمینه‌های اجتماعی، از جمله وضعیت سواد، نسبت مهاجرت و تغییر آداب و رسوم محلی، همراه بوده است. در ارتباط با سواد وضعیت بسیار بهبود یافته است که البته این بهبود وضعیت در راستای توسعه عمومی فرهنگ در روستاها بوده و ارتباط با سرمایه‌گذاری‌های شهری در روستاها نداشته است. البته، بهبود وضعیت سواد از سوی دیگر، به سبب عدم امکان اشتغال تحصیل‌کردگان، به مهاجرت‌های روستایی، به ویژه در بین جوانان، چه برای اشتغال و چه به منظور تحصیل در سطوح بالاتر، دامن زده است.

علیرغم تحرک جمعیت و رواج انواع مهاجرت در بین روستاها، چه مهاجرت‌های موقتی برای فعالیت اقتصادی در شهر و چه مهاجرت‌های دائمی، جمعیت در برخی روستاها در دهه گذشته رو به افزایش بوده است. در اینجا، نقش سرمایه‌گذاری‌های شهری در روستاها حتی زمینه مهاجرت‌های معکوس را نیز موجب شده است. افزون بر این، ورود کارگرانی که در تأسیسات شهری در روستا کار می‌کنند و اقدام به اقامت در روستا، به افزایش جمعیت در برخی روستاها، از جمله روستای پالنگان، لون سادات، تخت زنگی، شاهینی و تیلکو، کمک کرده است. در این بین، بالاترین میزان مهاجرپذیری در روستاهای محدوده، متعلق به روستای پالنگان بوده است که علت اصلی آن وجود تأسیسات و فعالیت پرورش ماهی در این روستا بوده است. با این حال، روندهای مهاجرتی در بعضی روستاهای محدوده تا بدانجا بوده است که برخی روستاها، از

جمله روستاهای سیویه، گلیان و آفریا بالا، تقریباً خالی از سکنه شده‌اند. در پی تغییرات روابط روستایی - شهری و از جمله گسترش جریان افراد بین روستا و شهر، تغییراتی در انجام آداب و رسوم محلی روستایی پدیدار شده و این آداب بیشتر رنگ و بوی شهری به خود گرفته است. از بین این دگرگونی‌ها می‌توان کاهش تعامل اجتماعی در بین ساکنان روستاها؛ برگزاری مراسم به شیوه شهری، از جمله برگزاری مجالس عروسی در تالارهای شهری؛ رواج مصرف‌گرایی و کم‌توجهی به سنت‌های ارزشمند، از جمله احترام به منابع آب و خاک؛ و نیز کاهش استفاده از لباس محلی (کردی) که روستاییان به‌طور سنتی بر استفاده از آن تأکید دارند، اشاره نمود.

دگرگونی‌های اقتصادی روستاها

سرمایه‌گذاری‌های شهری در روستاهای محدوده زمینه‌ساز دگرگونی‌هایی، از جمله گسترش سطح زیرکشت، تغییر کاربری اراضی، دگرگونی در شیوه آبیاری و افزایش قیمت اراضی روستایی، شده است. افزایش تعداد بهره‌برداران کشاورزی و گسترش سطح زیر کشت، بویژه برای تولید محصولات صیفی، از نتایج این سرمایه‌گذاری‌ها بوده است، به نحوی که این روند موجب انتقال فعالیت اقتصادی بعضی روستاها از شیوه خودمصرفی به شیوه تولید برای بازار (شهری، بویژه شهر کامیاران) شده است. تغییرات سطح زیرکشت در تمام روستاها، به‌جز یک مورد، مثبت بوده است. افزایش سطح زیرکشت با تغییر در نوع محصول نیز همراه بوده است، چنان‌که پیش از این محصولات عمده زراعی روستاها گندم، جو و نخود بود، که امروزه بسیاری از اراضی به زیر کشت صیفی رفته است.

بدنبال این دگرگونی، طی بیش از ده سال گذشته، قیمت اراضی در اغلب روستاهای محدوده به تفاوت با افزایش همراه بوده است. البته، افزایش قیمت زمین روستایی با عواملی، همچون فاصله از شهر، وسعت روستا، امکانات و خدمات موجود در روستا و نحوه استقرار و موقعیت اراضی در ارتباط بوده است. بدین ترتیب، روستاهای شاهینی، لون سادات و روستای گشکی (مرکز دهستان) به‌سبب برخورداری از این گونه امکانات، شاهد بیشترین افزایش قیمت زمین بوده‌اند. افزون بر این، در سالهای اخیر بسیاری از اراضی روستایی در این محدوده به تملک شهرنشینان درآمده است.

با سرمایه‌گذاری‌های شهری در زمینه کشت محصولات زراعی و باغی، روش‌های آبیاری نیز تحت‌تأثیر قرار گرفته است و شیوه آبیاری در روستاهای محدوده به‌طور سنتی، روش غرقابی بوده است. با گسترش کشتهای بازاری، از جمله گوجه‌فرنگی، خیار، بادنجان و دیگر محصولات صیفی، روش‌های آبیاری بارانی و قطره‌ای رواج یافته است. همچنین به‌منظور استفاده از آب سد زیویه، استفاده از موتورپمپ برای بهره‌گیری از آب کانال‌ها و نیز رودخانه‌های محلی، از جمله رودخانه سیروان، رواج یافته است. مجتمع گلخانه‌ای ماویان، با تولید ۱۲۲ تن تولید خارج از فصل صیفی و سبزی از بزرگترین تأسیسات تولیدی مدرن در این محدوده است که از روش‌های نوین آبیاری بهره می‌گیرد.

با توجه به سرمایه‌گذاری‌ها و فعالیتهای اقتصادی در محدوده روستاهای مورد پژوهش، می‌توان از قابلیت‌های تولیدی در محدوده دهستان ژاورود به شرح زیر سخن گفت:

شیر خام: تولید سالانه بالغ بر یک تن که به علت نبود صنایع لبنی در محدوده، تمام آن به شهر کامیاران و نیز شهر کرمانشاه منتقل می‌شود؛

عسل: وجود ۳ هزار کندوی سنتی و نوین عسل، با تولید سالانه بیش از ۱۲ تن عسل؛

گوشت قرمز: تولید حدود ۳۲۴ تن گوشت قرمز در سال، شامل ۱۱۲ تن گوشت بز و گوسفند و ۲۱۲ تن گوشت گاو؛

گوشت مرغ: تولید گوشت مرغ در مرغداری‌های روستایی برابر ۳ هزار تن در سال؛

ماهی: تولید ۳۲۲ تن گوشت ماهی در استخرها و حوضچه‌های پرورش ماهی که در بازارهای مختلف شهری عرضه می‌شود؛

تولید صیفی: سالانه ۲ تن توت‌فرنگی، یک تن گوجه‌فرنگی، ۲ تن پیاز و ۱۲ تن انواع میوه (از جمله سیب، انار و هلو) در محدودی روستاهای دهستان تولید می‌شود.

بدین ترتیب، سرمایه‌گذاری‌های شهری زمینه‌ساز تغییراتی در سطح تولید و اشتغال بوده است، هرچند افزایش سطح اشتغال کمتر به ساکنان بومی روستا، بلکه بیشتر به اشتغال خانوارهای سرمایه‌گذار و یا کارگرانی است که در تأسیسات و اراضی شهرنشینان فعالیت می‌کنند. به‌عنوان نمونه، در تأسیسات پرورش ماهی پالنگان، با تکثیر ۳ میلیون قطعه بچه ماهی و تولید ۱۱۲ تن ماهی قزل‌آلا در سال و برخورداری از ۱۱ مزرعه با اشتغال‌زایی مستقیم و غیرمستقیم ۳۳۱ نفر،

همچنین در تأسیسات تفریحی و پرورش ماهی در روستای تخت زنگی، و یا مجتمع یک هکتاری گاو شیری در روستای شاهینی، با ظرفیت ۲۱۲ رأس گاو، تنها از نیروی کار اعضا و وابستگان خانواده سرمایه‌گذار و افراد غیربومی استفاده می‌شود. حتی در اراضی تحت کشت صیفی و سبزی و یا باغها در فصل برداشت محصول از نیروی کار غیربومی بهره‌گیری می‌شود. بدین ترتیب، سرمایه‌گذاری‌ها و فعالیت‌های اقتصادی شهری در محیط روستاها نقشی در کاهش بیکاری روستاها نداشته‌اند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

سرمایه‌گذاری‌های شهری در عرصه‌های روستایی معمولاً با بهره‌گیری از منابع آب و خاک روستاها و ناچیز بودن هزینه‌های فعالیت و تولید صورت می‌پذیرد. این‌گونه سرمایه‌گذاری‌ها در محدوده مورد پژوهش نیز آنچنان که انتظار می‌رفت، نتوانسته است در زمینه رونق اقتصادی و گسترش اشتغال روستاییان و در نتیجه، افزایش درآمد خانوارهای روستایی نقش مؤثری ایفا نماید. افزون بر این، این سرمایه‌گذاری‌ها در رابطه با ارتقای فرهنگی - اجتماعی روستاها نیز نقش اثربخشی نداشته‌اند. یکی از دلایل عمده این ناکامی، عدم مشارکت روستاییان در زمینه این سرمایه‌گذاری‌ها و نقش‌آفرینی ایشان در عرصه فعالیت و تولید بوده است. به نظر می‌رسد، تقویت مدیریت محلی و آموزش، در کنار ارتقای جریان‌های روستایی - شهری، به‌ویژه تسریع جریان اطلاعات و نوآوری می‌تواند بر آماده‌سازی روستاییان در راستای ریسک‌پذیری و مشارکت در سرمایه‌گذاری‌های محلی نقش مثبتی ایفا نماید. حمایت جدی از شوراهای اسلامی روستایی و نهاد دهیاری‌ها در سطح روستاها، از جمله در تعیین عوارض متناسب برای سرمایه‌گذاری‌های شهری در محیط روستا، مسلماً در توان و بنیه اقتصادی روستا به‌یاری خواهد آمد. آنچه فقدان آن آشکارا مشهود است، واحدهای تعاونی سرمایه‌گذاری روستایی است. این‌گونه تعاونی‌ها می‌توانند در زمینه ایجاد صنایع کوچک تبدیلی و واحدهای نوین بسته‌بندی در سطح برخی روستاها، که ضرورت آن در سطح محلی و در بین روستاییان مشهود است، نقشی اساسی در جریان تولید و عرضه و بازاریابی مناسب‌تر تولیدات روستایی و در نتیجه، افزایش درآمد و پس‌انداز خانوارهای روستایی برعهده داشته باشند.

کتابشناسی

۱. احمدی، منیژه (۱۳۹۱)، تحولات کالبدی- فضایی سکونتگاههای روستایی پیرامون شهر زنجان (۸۸-۱۳۶۸)، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین، گروه جغرافیای انسانی (رسالة دکتری):
۲. سعیدی، عباس (۱۳۹۱)، "مفاهیم بنیادین در برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی (بخش نخست)" در: فصلنامه برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی، سال اول، شماره اول (زمستان ۱۳۹۱):
۳. سعیدی، عباس (۱۳۹۲)، مفاهیم بنیادین در برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی (بخش دوم)، در: فصلنامه برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی، سال اول، شماره سوم، تابستان ۱۳۹۲ (تاریخ چاپ: زمستان ۱۳۹۳):
۴. سعیدی، عباس (۱۳۹۳)، "پیوستگی توسعه روستایی- شهری در قالب منظومه‌های روستایی در راستای توسعه متوازن و پایدار منطقه‌ای" در: مجموعه مقالات برگزیده همایش ملی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای، وزارت کشور، ۱۲ و ۱۳ اسفند ۱۳۹۳، صص ۲۶-۴۱؛
۵. سعیدی، عباس و میکائیکی، جواد (۱۳۸۷)، "دگرگونی روابط شهر و روستا با تاکید بر فعالیت‌های اقتصادی. مورد: روستاهای بخش مرکزی شهرستان بیرجند"، در: جغرافیا، فصلنامه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، دوره جدید، شماره ۱۶-۱۷، بهار و تابستان ۱۳۸۷ (تاریخ چاپ ۱۳۸۸):
۶. سعیدی، عباس؛ رحمانی فضلی، عبدالرضا؛ عزیزپور، فرهاد و احمدی، منیژه (۱۳۹۲)، "الحاق شهری سکونتگاههای روستایی پیرامون شهر زنجان- مورد: روستاهای سایان و گاوازنگ"، در: جغرافیا، فصلنامه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، سال یازدهم، شماره ۳۹، (زمستان ۱۳۹۲):
۷. سعیدی، عباس؛ رحمانی فضلی، عزیزپور؛ فرهاد و محبی، علی‌اکبر (۱۳۹۲)، "مسکن و پیوستگی ساختاری- کارکردی: بحثی در نظام‌وارگی فضای روستایی مورد: روستاهای بخش راز و جرگلان شهرستان بجنورد (خراسان شمالی)"، در: جغرافیا، نشریه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، شماره دوره جدید، سال یازدهم، شماره ۳۹، زمستان ۱۳۹۲؛
۸. سلطانی مقدس، ریحانه (۱۳۹۲)، جایگاه جریان فرامحلی سرمایه در فضای روستایی، در: جغرافیا، فصلنامه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، سال یازدهم، شماره ۳۷، (تابستان ۱۳۹۲):
۹. سلطانی مقدس، ریحانه (۱۳۸۶)، جایگاه سرمایه‌گذاری در تحولات فضای روستایی با تاکید بر پیوندهای روستایی - شهری. نمونه موردی: محدوده روستایی طرهبه (خراسان رضوی)، دانشگاه شهید بهشتی (رسالة دکتری):
۱۰. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰ (داده‌های روستایی):
۱۱. میکائیکی، جواد (۱۳۷۰)، بررسی و شناخت روابط مکانی- فضایی شهر و روستا با تاکید بر

- دگرگونی بافت روستایی. نمونه: بخش مرکزی بیرجند، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین، گروه جغرافیا (پایان‌نامه کارشناسی ارشد):
۱۲. اهلرس، اکارت (۱۳۹۰)، "روابط سنتی شهر و روستا در ایران"، در: سعیدی، عباس، روابط و پیوندهای روستایی - شهری، نشر مهر مینو، تهران؛
۱۳. ایمانی، بهرام (۱۳۹۳)، تحولات کالبدی - فضایی سکونتگاههای روستایی پیرامون شهر اردبیل (۱۳۵۵-۱۳۹۰)، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین، گروه جغرافیای انسانی (رساله دکتری):
۱۴. بوبک، هانس (۱۳۹۰)، "سرمایه‌داری بهره‌بری و توسعه در ایران"، در: سعیدی، عباس، روابط و پیوندهای روستایی - شهری، نشر مهر مینو، تهران؛
۱۵. حسینی حاصل، صدیقه (۱۳۸۸)، بررسی تطبیقی تحولات کالبدی - فضایی سکونتگاههای روستایی پیرامون کلاشهر تهران (پس از انقلاب اسلامی) با تأکید بر مجموعه‌های روستایی کهریزک و رودبار قصران، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین، گروه جغرافیای انسانی (رساله دکتری):
۱۶. سعیدی، عباس (۱۳۷۷)، مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت، چاپ نخست، تهران (چاپ پانزدهم: ۱۳۹۴):
۱۷. سعیدی، عباس (۱۳۸۲)، "روابط شهر و روستا و پیوندهای روستایی - شهری: یک بررسی ادراکی"، در: جغرافیا، فصلنامه علمی - پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، سال اول، شماره ۱؛
۱۸. سعیدی، عباس (۱۳۸۷)، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌ها/ مرکز دانشنامه بزرگ فارسی، تهران؛
۱۹. سعیدی، عباس (۱۳۹۰)، روابط و پیوندهای روستایی - شهری در ایران، نشر مهر مینو، تهران؛
20. Agergaard, J. et al. (eds.) (2010), *Rural-Urban Dynamics: Livelihoods, mobility and markets in African and Asian frontiers*, Routledge, New York;
21. Douglass, Mike (1999), *Rural- Urban Integration and Regional Economic Resilience: Strategies for the Rural-Urban Transition in Northeast Thailand*, Department of Urban and Regional Planning, and University of Hawaii;
22. Douglass, Mike (2013), "Integrated Regional Planning for Sustainable Development in Asia: Innovations in the Governance of Metropolitan, Rural-Urban, and Transborder Riparian Regions", UNCRD Expert Group Meeting on Integrated Regional Development Planning, 28-30 May (2013);
23. Friedmann, John (2013), *Planning for Sustainable Regional Development*, UNCRD Expert Group Meeting on Integrated Regional Development Planning, 28 - 30 May (2013);
24. Leeuwen, Eveline S. van (2010), *Urban-Rural Interactions: Towns as Focus Points in Rural Development*, Springer-Verlag, Berlin;

25. Soja, Edward W. (2008), "The city and spatial justice", (Paper presented at the conference Spatial Justice), Nanterre, Paris, March 12-14; 21.
26. Tacoli, C. (1998), "Rural-Urban Interactions." in: Environment and Urbanization, Vol. 10, No. 1, April (1998);
27. Tacoli, Cecilia (ed.) (2001), the Earthscan Reader in Rural-Urban Linkages, Earthscan Reader Series, London (January 8);
28. Tadesse, Tewodros (2012), "The Contribution of Town Functions to the Development of Rural Areas: Empirical Analyses for Ethiopia", Wageningen University, NL. (PhD. Thesis).

Archive of SID